

POSTANOWIENIE

10 maja 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Paweł Grzegorzcyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Grzegorz Misiurek

SSN Dariusz Zawistowski

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 10 maja 2024 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej P.K.

od postanowienia Sądu Okręgowego w Łomży

z 26 stycznia 2021 r., I Ca 393/20,

w sprawie z wniosku N.B.

z udziałem B.Z., D.B. i P.K.

o dział spadku,

1. oddała skargę kasacyjną,

**2. obciąża uczestnika P.K. kosztami postępowania
kasacyjnego na rzecz wnioskodawczyni N.B., pozostawiając ich
wyliczenie referendarzowi sądowemu.**

Grzegorz Misiurek

Paweł Grzegorzcyk

Dariusz Zawistowski

(K.G.)

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 9 października 2020 r., wydanym na skutek wniosku N.B., Sąd Rejonowy w Łomży w pkt. I ustalił, że w skład spadku po B.G. wchodzi nieruchomość rolna składająca się z działek określonych bliżej w sentencji, położonych w gminach K. i P.; w pkt. II ustalił, iż majątek określony w pkt. I postanowienia jest przedmiotem współwłasności N.B. w 1/3 części, D.B. w 1/3 części i P.K. w 1/3 części; w pkt. III dokonał działu spadku po B.G. oraz zniesienia współwłasności w ten sposób, że: a. działkę o numerze ewidencyjnym [...] o powierzchni 11,4808 ha, powstałą w wyniku podziału działki o numerze ewidencyjnym [...]1 opisanej w pkt. I postanowienia - zgodnie z projektem podziału działki sporządzonym przez biegłego sądowego, który stanowi integralną część orzeczenia, przyznał na wyłączną własność wnioskodawczyni N.B.; b. działkę o numerze ewidencyjnym [...]2 o powierzchni 1,5992 ha, powstałą w wyniku podziału działki o numerze ewidencyjnym [...]1 opisanej w pkt. I postanowienia - zgodnie z projektem podziału działki sporządzonym przez biegłego sądowego i cały pozostały opisany w pkt. I postanowienia majątek przyznał na wyłączną własność P.K.; c. zasądził od wnioskodawczyni N.B. tytułem spłaty na rzecz uczestnika P.K. kwotę 39 261,92 zł w terminie 3 miesięcy od dnia uprawomocnienia się orzeczenia wraz z ustawowymi odsetkami.

Powyższe orzeczenie oparł na następujących ustaleniach faktycznych:

W skład spadku po B.G. zmarłym w dniu 5 sierpnia 2013 r. wchodzi nieruchomość rolna składająca się z szeregu działek położonych w gminach K. i P.. Wartość nieruchomości będących przedmiotem zniesienia współwłasności wynosi 1 089 627,22 zł, natomiast wartość udziału wnioskodawczyni 363 209,07 zł. Przedmiotowe gospodarstwo obejmuje blisko 27 ha użytków rolnych, z czego grunty orne wynoszą 20,69 ha, trwałe użytki zielone - 6,30 ha, z czego 44% to gleby dobrej jakości, a 56% gleby słabe. Obecnie na gruntach wchodzących w skład gospodarstwa uprawia się zboża - głównie żyto i mieszankę zbożową jarą oraz trwałe użytki zielone. Uprawą zajmuje się uczestnik P.K., który prowadzi własne gospodarstwo rolne o powierzchni około 19 ha, nastawione na produkcję trzody chlewnej w ilości około 600 sztuk. Gospodarstwo nie posiada własnego parku maszynowego, budynki gospodarczo - inwentarskie są zniszczone, a większość z nich nadaje się do rozbiórki.

Gospodarstwo rolne może zostać podzielone.

W toku postępowania, w dniu 26 lutego 2019 r. uczestniczka B.Z. przekazała P.K. w drodze darowizny należący do niej udział w nieruchomości rolnej o wielkości 1/3.

Dokonując podziału Sąd Rejonowy odwołał się do art. 211, art. 213 i art. 214 § 1 i 2 k.c., wskazując, że podstawowym kryterium, które należy brać pod uwagę przy zniesieniu współwłasności gospodarstwa rolnego, jest podział fizyczny rzeczy. Analizując opinię biegłego z zakresu rolnictwa uznał, że podział spadkowej nieruchomości rolnej nie jest sprzeczny z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej. Zaakcentował, że co do zasady zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego następuje przez podział między współwłaścicieli, a dopiero gdy takie postępowanie nie jest możliwe (art. 619 § 2 k.p.c.) należy rozważyć przyznanie gospodarstwa temu współwłaścicielowi, na którego wyrażą zgodę wszyscy współwłaściciele, a w braku takowej zgody takiemu, który będzie spełniał kryterium podmiotowe określone w art. 214 k.c. Zdaniem Sądu Rejonowego, w wyniku podziału gospodarstwa rolnego nieruchomości wchodzące w jego skład mogą być nadal wykorzystywane do celów rolniczych, co przesądza o braku sprzeczności podziału z zasadami prawidłowej gospodarki. Sąd określił jednocześnie, że przedmiotowe gospodarstwo rolne nie było dotychczas prowadzone przez jedną osobę jako zorganizowana całość gospodarcza.

Odnosząc się do zbycia udziału w nieruchomości przez uczestniczkę B.Z. na rzecz P.K., Sąd Rejonowy uznał, że czynność ta, dokonana w toku postępowania i po wydaniu opinii przez biegłego z zakresu rolnictwa, miała na celu przeciwstawienie kwalifikacji P.K. do prowadzenia gospodarstwa rolnego kwalifikacjom wnioskodawcy. Zdaniem Sądu Rejonowego, stworzenie sytuacji procesowej, w której w toku postępowania współwłaścicielem gospodarstwa pozostaje osoba, która obiektywnie daje najlepszą gwarancję należytego i opłacalnego prowadzenia gospodarstwa rolnego, celem pozbawienia dotychczasowego współwłaściciela możliwości żądania podziału fizycznego rzeczy, jest jednak sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Czyni bowiem iluzorycznym chronione Konstytucją RP prawo właściciela do korzystania z przedmiotu własności, w tym rozporządzania

nim. Dlatego też, w ocenie Sądu Rejonowego, uzupełniająca opinia biegłego wydana po zmianie stanu własnościowego nie mogła zostać wzięta pod uwagę.

Wychodząc z tych założeń Sąd Rejonowy dokonał działu spadku i zniesienia współwłasności w jednym z wariantów wynikających z opinii biegłego geodety przez przyznanie wnioskodawczyni, zgodnie z jej żądaniem, działki o numerze ewidencyjnym [...] o powierzchni 11,4808 ha powstałej w wyniku podziału działki o numerze ewidencyjnym [...]1 i zasądzenie kwoty wskazanej w sentencji tytułem spłaty.

Postanowieniem z dnia 26 stycznia 2021 r. Sąd Okręgowy w Łomży, na skutek apelacji uczestnika P.K., oddalił apelację (pkt I) i orzekł o kosztach postępowania apelacyjnego (pkt II).

Sąd Okręgowy podzielił ustalenia faktyczne Sądu Rejonowego i przyjął je za własne. Zaaprobował również dokonaną na ich podstawie ocenę prawną.

W ocenie Sądu Okręgowego uczestnikowi P.K. nie można czynić zarzutu, że w toku postępowania doszło do nabycia przez niego udziału w nieruchomości, a w konsekwencji do jego wstąpienia do sprawy w charakterze uczestnika, skoro obrót udziałem we współwłasności jest zgodny z prawem, niezależnie od tego, czy toczy się postępowanie działowe dotyczące nieruchomości. Okoliczność ta nie mogła jednak doprowadzić do postulowanego przez apelującego skutku w postaci uwzględnienia żądania apelacji.

Zdaniem Sądu Okręgowego, w sprawie spornym było, czy przedmiotowe gospodarstwo spadkowe należy podzielić, czy też nie i w całości przyznać na rzecz uczestnika postępowania P.K.. Sąd zaakcentował, że zarówno wnioskodawczyni N.B., jak i uczestnik postępowania P.K. prowadzą gospodarstwa rolne, oboje są więc gwarantami prowadzenia działalności rolniczej na przyznanych im gruntach zgodnie z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej. Sąd Okręgowy podzielił stanowisko Sądu Rejonowego, że dokonanie podziału gospodarstwa rolnego jest możliwe i taki podział powinien mieć miejsce. Podniósł, że zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego następuje co do zasady przez podział, a dopiero, gdy postępowanie takie nie jest możliwe, należy rozważyć przyznanie gospodarstwa współwłaścicielowi, na którego wszyscy współwłaściciele wyrażą

zgody, a w braku zgody, współwłaścicielowi, który będzie spełniał kryteria określone w art. 214 k.c. Apelacja uczestnika ograniczała się w zasadzie do tego, by podział działki oznaczonej numerem [...]1 nie miał miejsca, a zatem, aby zarówno działka o numerze [...], jak i działka o numerze [...]2, zostały przyznane P.K.. Jednakże, w przekonaniu Sądu Okręgowego, przy uwzględnieniu przesłanek działu spadku obejmującego gospodarstwo rolne przez podział fizyczny, taki podział byłby niedopuszczalny jedynie wtedy, gdy doprowadziłby do unicestwienia funkcjonalnego znaczenia gospodarstwa rolnego, co w okolicznościach sprawy nie miało miejsca.

Z tych samych względów Sąd Okręgowy zanegował, jakoby Sąd pierwszej instancji naruszył art. 5 k.c.

Skargę kasacyjną od tego postanowienia złożył uczestnik P.K., zaskarżając orzeczenie w całości, zarzucając naruszenie art. 211, art. 214 § 1 i 2 i art. 5 k.c., a także naruszenie art. 192 pkt 3 i art. 619 § 2 k.p.c. W skróconym uzasadnieniu zarzutu naruszenia art. 211 k.c., w części skargi poświęconej przytoczeniu podstaw kasacyjnych, skarżący wskazał ponadto, że z pola widzenia Sądu umknęły regulacje prawne zawarte w art. 213 i 214 k.c.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzuty skargi kasacyjnej koncentrowały się na twierdzeniu, że zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego powinno nastąpić na podstawie art. 214 k.c. w związku z art. 619 § 2 k.p.c., ponieważ to skarżący daje najlepsze gwarancje należytego prowadzenia gospodarstwa rolnego, co potwierdziła sporządzona w sprawie uzupełniająca opinia biegłego, a zarazem przyznana skarżącemu działka jest mało przydatna dla prowadzonego przezeń gospodarstwa. Zdaniem uczestnika, wnioskodawczyni nie spełnia przesłanek podmiotowych i przedmiotowych gwarantujących właściwe prowadzenie gospodarstwa, a tym samym powinna być wyeliminowana z grona osób, które dają najlepszą gwarancję realizacji wymagań określonych w art. 214 k.c. Skarżący wytknął również, że Sąd Okręgowy błędnie zastosował art. 5 k.c., nieprawidłowo oparł wnioski na bezzasadnej wykładni art. 192 pkt 3 k.p.c. dokonanej przez Sąd Rejonowy

i pominął uzupełniającą opinię biegłego, bazując na niepełnym materiale dowodowym.

Przepisy kodeksu cywilnego klarownie określają porządek reguł, według których następuje zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego. Zgodnie z art. 211 k.c. każdy ze współwłaścicieli może żądać zniesienia współwłasności przez podział rzeczy wspólnej. Zasada, według której zniesienie współwłasności następuje przez podział fizyczny rzeczy, ma charakter kierunkowy i jest wyrazem preferencji prawodawcy dla takiego sposobu wyjścia ze stanu współwłasności jako najbardziej sprawiedliwego i pozwalającego uniknąć dalszych rozliczeń między współwłaścicielami. Preferencja na rzecz podziału rzeczy oznacza zarazem, że w braku zgody między współwłaścicielami inne sposoby zniesienia współwłasności mogą mieć zastosowanie dopiero wtedy, gdy rzecz nie nadaje się do podziału z zachowaniem kryteriów określonych w art. 211 k.c. (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2010 r., III CSK 195/09, z dnia 16 listopada 2011 r., V CSK 478/10 i z dnia 2 kwietnia 2014 r., IV CSK 431/13). Jeżeli przeszkoda ta nie występuje i nie został złożony wspólny wniosek o przyznanie rzeczy jednemu ze współwłaścicieli, sąd nie może uwzględnić wniosku jednego ze współwłaścicieli o przyznanie rzeczy wspólnej tylko jemu, lecz powinien ją podzielić.

Reguła, według której preferowanym sposobem wyjścia z współwłasności jest podział fizyczny rzeczy, ma zastosowanie także do gospodarstw rolnych. Jednak w miejsce negatywnych przesłanek podziału określonych w art. 211 k.c., art. 213 k.c. wyklucza podział gospodarstwa, jeżeli byłoby to sprzeczne z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej. Negatywne przesłanki polegające na niezgodności podziału ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem rzeczy, jej istotnej zmianie lub znacznym zmniejszeniu jej wartości, zostały tym samym zastąpione kryterium niesprzeczności podziału z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 1998 r., I CKN 668/97 i z dnia 5 listopada 2020 r., II CSK 14/19). Zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego powinno zatem nastąpić przez podział, chyba że jest to sprzeczne z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej. Dopiero w razie stwierdzenia takiej sprzeczności i w braku zgody wszystkich współwłaścicieli na przyznanie gospodarstwa jednemu z nich, sąd powinien odwołać się do kryteriów

podmiotowych określonych w art. 214 § 1 i 2 k.c. Rozwiązanie to, jak wskazano w orzecznictwie, stanowi rozwinięcie konstytucyjnych gwarancji ochrony dziedziczenia, własności i innych praw majątkowych (art. 21 i art. 64 Konstytucji RP – por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2016 r., II CSK 107/15). Sprzeczność podziału gospodarstwa z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej należy przy tym postrzegać wąsko i odnosić do konkretnego gospodarstwa, nie zaś do abstrakcyjnych zasad prowadzenia działalności rolniczej (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 sierpnia 2021 r., I CSKP 432/21 i powołane tam wcześniejsze orzecznictwo).

Stanowisko Sądu Okręgowego wpisywało się w powołane regulacje, a podniesione przeciwko niemu zarzuty kasacyjne należało uznać za chybione, w zakresie zaś, w którym ich uzasadnienie wykraczało poza wiążące dla Sądu Najwyższego ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego (art. 398¹³ § 2 k.p.c.) – niedopuszczalne (*arg. ex art. 398³ § 3 k.p.c.*). Zarzuty te były ponadto częściowo kierowane w istocie przeciwko postanowieniu Sądu pierwszej instancji, podczas gdy skarga kasacyjna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia przysługującym od prawomocnych orzeczeń sądu drugiej instancji (art. 398¹ k.p.c.). Dotyczyło to zwłaszcza zarzutu naruszenia art. 192 pkt 3 k.p.c. i powiązanego z nim zarzutu naruszenia art. 5 k.c., a częściowo także zarzutu naruszenia art. 619 § 2 k.p.c.

Przepisy art. 192 pkt 3 k.p.c. i art. 619 § 2 k.p.c. odnoszą się do postępowania przed sądem pierwszej instancji. W konsekwencji prawidłowe sformułowanie zarzutu ich naruszenia przez sąd drugiej instancji wymaga powiązania ich z przepisami o postępowaniu apelacyjnym, czego w skardze zaniechano (por. np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2015 r., III CSK 153/14, OSNC 2016, nr 1, poz. 14, i z dnia 11 lutego 2016 r., V CSK 344/15, OSNC-ZD 2017, nr A, poz. 12). Ponadto, w celu zarzucenia pominięcia określonej części materiału dowodowego przez sąd drugiej instancji, a do tego zmierzał zarzut naruszenia art. 619 § 2 k.p.c., konieczne jest powołanie w podstawach kasacyjnych art. 382 k.p.c., czego również w skardze zabrakło. Pomijając wskazane mankamenty konstrukcyjne, z motywów zaskarżonego postanowienia nie wynikało, aby art. 5 k.c. lub art. 192 pkt 3 k.p.c. stanowiły podstawę zaskarżonego postanowienia. Sąd Okręgowy nie przyjął w szczególności, że wstąpienie

skarżącego do postępowania działowego było sprzeczne z zasadami współzycia społecznego – przeciwnie – podzielił w tej mierze zarzuty apelacyjne skarżącego, przyznając, że Sąd Rejonowy nieprawidłowo krytycznie ocenił nabycie przez uczestnika udziału w nieruchomości w toku postępowania i związaną z tym zmianę kręgu jego uczestników. Trafność tego zarzutu apelacyjnego – z innych powodów – nie uzasadniała jednak zmiany zaskarżonego apelacją postanowienia.

W pozostałej części zarzuty skargi kasacyjnej skupiały się na tezie, że spośród wszystkich współwłaścicieli tylko skarżący odpowiada podmiotowym kryteriom ustanowionym w art. 214 § 1 i 2 k.c. Rzecz jednak w tym, że kryteria ta aktualizują się dopiero w razie stwierdzenia, że podział gospodarstwa rolnego jest sprzeczny z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej. Z tego też powodu jedynie wtórne znaczenie mógłby mieć – gdyby został prawidłowo sformułowany – zarzut pominięcia przez Sąd Okręgowy uzupełniającej opinii biegłego. Biegły zmodyfikował bowiem swoje pierwotne stanowisko opierając się na założeniu, że uczestnik daje lepszą gwarancję prowadzenia gospodarstwa rolnego od wnioskodawczyni. Tymczasem, jak zauważa się w judykaturze, ocena sprzeczności podziału gospodarstwa z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej nie powinna następować przez pryzmat przymiotów jednego ze współwłaścicieli, skoro kryteria podmiotowe określone w art. 214 § 1 i 2 k.c. dochodzą do głosu dopiero na drugim etapie, jeżeli podział gospodarstwa kolidowałby z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej i brak byłoby zgody współwłaścicieli na przyznanie gospodarstwa jednemu z nich (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2016 r., II CSK 107/15 i z dnia 5 listopada 2020 r., II CSK 14/19).

Zasadniczy problem w sprawie sprowadzał się zatem do odpowiedzi na pytanie, czy gospodarstwo było zdatne do podziału w świetle art. 213 k.c. Sąd Okręgowy udzielił na to pytanie odpowiedzi twierdzącej, zgodnej z pierwotnym stanowiskiem biegłego, potwierdzonym zresztą w ustnej opinii uzupełniającej (k. 311v i k. 312). Argumenty skargi, skoncentrowane na przymiotach skarżącego jako dającego najlepsze gwarancje prowadzenia gospodarstwa, nie podważały tego zapatrywania, podobnie jak eksponowana w skardze okoliczność, że przyznanie gospodarstwa skarżącemu byłoby przydatne z punktu widzenia prowadzonej przezeń działalności rolnej. To, że grunty przyznawane współwłaścicielowi mogą

stanowić uzupełnienie jego gospodarstwa, nie tracąc swojej zdolności produkcyjnej, może sprzyjać podziałowi gospodarstwa rolnego w kontekście art. 213 k.c. (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 3 września 1997 r., I CKN 344/97 i z dnia 29 listopada 2023 r., II CSKP 1467/22), nie może natomiast stanowić argumentu na rzecz tego, aby gospodarstwo, w miejsce podziału fizycznego, zostało przyznane w całości współwłaścicielowi, któremu jest przydatne. Sąd Okręgowy nie naruszył zatem powołanych w podstawach skargi art. 211 ani też art. 214 § 1 i 2 k.c.

Odrębną rzeczą jest to, że w skardze kasacyjnej nie zarzucono skutecznie naruszenia art. 213 k.c., co powodowało, iż ocena prawidłowości stosowania tego kluczowego przepisu lokowała się poza granicami kognicji Sądu Najwyższego w postępowaniu kasacyjnym (art. 398¹³ § 1 k.p.c.). Nie można mówić o prawidłowym sformułowaniu zarzutu kasacyjnego w sytuacji, w której istotny przepis jest powoływany jedynie w skrótowym rozwinięciu zarzutu naruszenia innego przepisu, wskazanego wprost w podstawach kasacyjnych. *In casu*, w ramach pierwszej podstawy kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.) skarżący zarzucił naruszenie: a) art. 211 k.c.; b) art. 214 § 1 k.c.; c) art. 214 § 2 k.c. i d) art. 5 k.c., podczas gdy art. 213 k.c. został odnotowany wzmiankowo w rozwinięciu zarzutu naruszenia art. 211 k.c. ze wskazaniem, że regulacje art. 213 k.c. i art. 214 k.c. „umknęły” z pola widzenia Sądu. Skarga kasacyjna jest nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, realizującym w przeważającej mierze interes publicznoprawny, toteż stawiane jej wymagania formalne i konstrukcyjne są ostrzejsze aniżeli w przypadku środków odwoławczych. Gwarancją ich przestrzegania jest natomiast obowiązkowe zastępstwo strony przez adwokata lub radcę prawnego (art. 87¹ k.p.c.), które ma w założeniu zapewniać konieczny w postępowaniu przed Sądem Najwyższym profesjonalizm i odpowiednio zabezpieczać sytuację procesową stron. Dotyczy to także granic kontroli kasacyjnej, których określenie – z zastrzeżeniem nieważności postępowania przed sądem drugiej instancji – należy do skarżącego (art. 398¹³ § 1 k.p.c.).

Reasumując, podstawy skargi kasacyjnej okazały się nieusprawiedliwione, co uzasadniało jej oddalenie. Ubocznie należało zaznaczyć, że sięganie w krytyce zaskarżonego orzeczenia do trywialnych sformułowań, kolokwializmów, a także zwrotów zaczerpniętych z języka potocznego i nacechowanych emocjami, nie

wzmacnia warstwy argumentacyjnej skargi – przeciwnie – koliduje z zasadami profesjonalizmu i może odbierać skardze siłę przekonywania oraz osłabiać jej procesową skuteczność.

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁴ i art. 520 § 3 w związku z art. 98 § 1¹, art. 108 § 1 i art. 13 § 2 k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji.

Grzegorz Misiurek

Paweł Grzegorzczyk

Dariusz Zawistowski

(K.G.)

[ms]